

●

ПОСТАТЬ ПРОТОДИЯКОНА ВАСИЛЯ ПОТІЄНКА В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ (ЗА ДОКУМЕНТАМИ ЦДАЗУ)

У статті висвітлюються основні віхи життя та діяльності протодиякона В. Потієнка – голови Всеукраїнської православної церковної ради (ВПЦР) 1924–1926 рр., активного діяча УАПЦ 1920–1930-х рр. та її відродження в першій половині 1940-х рр. в Україні та за її межами.

Ключові слова: протодиякон В. Потієнко, ВПЦР, УАПЦ.

В історії України ХХ століття стало епохою видатних подій, змін, здобутків і втрат. Серед них – утворення незалежної української церкви.

Українська православна автокефальна церква (УАПЦ) була заснована 5 травня 1920 р. на засіданні Всеукраїнської православної церковної ради (ВПЦР)¹.

*Лл. 1.
Протод. В. Потієнко.
1920 рр. ЦДАЗУ,
ф. 23, оп. 1, спр. 69,
арк. 1*

У жовтні 2011 р. минуло 90 років з того часу, як у Києві відбувся Перший Всеукраїнський православний церковний собор (14–30 жовтня 1921 р.)², на якому були затверджені головні засади УАПЦ – автокефалія, соборноправність, українізація та висвячена ієрархія УАПЦ³. Василь Липківський (1864–1937) – перший митрополит Київський і всієї України УАПЦ – у своїх спогадах назвав дні, коли відбувався собор, днями «її урочистого охрещення в Духові Святому»⁴.

Вищою законодавчою та судовою владою УАПЦ був Всеукраїнський православний церковний собор, який мав збиратися кожні п'ять років⁵. У період між соборами вищим керівним органом УАПЦ була Всеукраїнська православна церковна рада⁶, яка про свою роботу звітувала двічі на рік на Великих зборах (Микільських – у травні, Покровських – у жовтні) та на Всеукраїнському православному церковному соборі⁷.

Заснована у 1917 р., ВПЦР проіснувала до середини 1930-х рр.⁸ Почесним головою ВПЦР був митрополит УАПЦ, але координував роботу та вирішував усі поточні справи ради її голова, який обирався на Покровських зборах⁹. Серед тих, хто в різні роки очолював ВПЦР, був молодий, але відданий справі протодиякон Василь Потієнко¹⁰.

Спроба розкрити постать В. Потієнка – свідка та активного учасника релігійного життя в Україні 1920–1940-х рр. – і є метою даного дослідження.

Повернення з небуття імен окремих церковних діячів України сприятиме повнішій реконструкції подій, пов'язаних з історією УАПЦ 1920–1930-х рр. та її відродженням у першій половині 1940-х рр. в Україні та за її межами. В цьому і полягає актуальність даної праці.

На сьогодні у науковому обігу є розпорошені спогади сучасників, некрологи, короткі біографічні відомості про В. Потієнка. Знаходимо згадки про нього на сторінках

© Горбунова Галина Анатоліївна – головний спеціаліст відділу формування НАФ та діловодства Центрального державного архіву зарубіжної україніки.

Іл. 2

*Протод. В. Потієнко з дружиною
А. Потієнко. 1920-рр.
ЦДАЗУ, ф. 23, оп. 1, стр. 69, арк. 1*

церкви в Україні. 1917–1930» (1959)¹⁵, у шостому томі «Енциклопедії українознавства» (1970)¹⁶.

З деякими напрямками роботи В. Потієнка, а також репресивними заходами, які проти нього здійснювали органи ДПУ, можна ознайомитися у фундаментальній праці І. Власовського «Нарис історії Української Православної Церкви (1961)¹⁷.

Детальніше біографія В. Потієнка розкривається у «Мартирології українських церков у чотирьох томах» (Т. I, 1987). Там же опубліковані фрагменти «Спогадів» Василя Потієнка та деякі його статті¹⁸.

З набуттям Україною незалежності серед актуальних тем наукових досліджень вагоме місце посіло вивчення історії церковного життя України 1920-1930-х рр. У дослідженнях, присвячених історії УАПЦ та її окремим діячам, мимохідь згадується В. Потієнко, зокрема, в публікаціях І. Преловської¹⁹ та А. Киридон²⁰.

Знаходимо ім'я В. Потієнка в окремих числах журналу «З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ» (упорядники І. Бухарева, С. Кокін, І. Преловська, Г. Смирнов), а точніше в опублікованих архівних документах, які підтверджують репресивні заходи органів ДПУ-НКВС, спрямованих проти УАПЦ та окремих її представників²¹.

Усі згадки про В. Потієнка не несуть в собі змістовної, поглибленої інформації про нього. Вони не відображають усі віхи його біографії, не спроможні розкрити повноту цієї яскравої постаті. Це значною мірою пов'язано з розпорошеністю джерельної бази та її недоступністю для дослідників перш за все в Україні.

На сьогодні найповніше документи про життя та діяльність В. Потієнка зосереджені в Центральному державному архіві зарубіжної україніки (ЦДАЗУ), які у 2009 р. були передані Валентином Кохном – багаторічним головою Українського Православного Братства імені митрополита Василя Липківського на еміграції (США). В ході науково-технічного опрацювання документів даного надходження сформовано фонд 23 «Документи Українського Православного Братства імені Митрополита Василя Липківського на еміграції, зібрані родиною Валентина та Раїси Кохно (США)», частина документів якого утворила опис 1 «Протодиякон Василь (Потієнко Василь Васильович, [1893 (1898)]–1945), церковний діяч».

Найповніше віхи життя та діяльності В. Потієнка можна дослідити на основі його особистих документів, статей, недільних проповідей, нотаток, щоденника, незакінчених «Спогадів», роботу над якими було розпочато у 1944 р.²², нечисленних документів парафіяльної ради Св. Михайлівської української православної парафії в Німеччині.

В особистих документах Василя Потієнка (паспорт, військовий квиток, посвід-

досліджень сучасних українських науковців, які вивчають історію УАПЦ та окремих її представників. Але при цьому в Україні постать В. Потієнка залишається маловідомою та недостатньо дослідженою.

Перший, хто ще у 1930-х рр. згадував та характеризував діяльність В. Потієнка на посаді голови ВПЦР, був митрополит В. Липківський. Його ім'я неодноразово фігурує в сьомому розділі «Відродження української церкви» – «Історії Української Православної Церкви» митрополита В. Липківського¹¹.

У 1947 р. на шпальтах таких українських періодичних видань, як часопис «Православний українець»¹², газета «Неділя»¹³, з'явилися короткі публікації про тернистий життєвий шлях В. Потієнка та його трагічну смерть.

Короткі біографічні відомості про нього знаходимо в книзі М. Явдася «Українська Автокефальна Православна Церква. 1921–1936» (1957)¹⁴, у післямові М. Соловія до праці митрополита В. Липківського «Відродження

чення та довідки) зазначається дата та місце його народження. Але на основі цих документів встановити точну дату досить складно. Це пов'язано з тим, що за одними документами він народився 27 грудня 1893 р.²³, за іншими – 9 січня 1898 р.²⁴. В книзі М. Явдася «Українська Автокефальна Православна Церква. 1921–1936» та «Мартирології українських церков у чотирьох томах» зазначається, що народився В. Потієнко 9 квітня 1898 р.²⁵.

Достеменно відомо, що Василь Потієнко з'явився на світ в м. Сосниця Сосницького пов. Чернігівської губ.²⁶ (нині – смт Сосниця Сосницького р-ну Чернігівської обл.). Його мати Марія походила з роду Скриленків²⁷, батько – Василь (?-1922)²⁸ був дияконом (хоча у деяких офіційних документах Василь Васильович писав, що походить з родини фельдшера)²⁹, в перші роки діяльності УАПЦ був головою Сосницької парафіяльної церковної ради³⁰. Відомо також, що в родині було троє синів³¹.

В. Потієнко здобув гарну освіту: навчався в Чернігівській духовній семінарії та на історико-філологічному факультеті Київського університету св. Володимира³², володів німецькою та французькою мовами³³.

Із «Спогадів» Василя Потієнка відомо, що на початку 1921 р. він працював у Сосниці³⁴ і саме тоді повністю занурився «у церковно-громадський рух, дістав хіротонію на диякона, отже, увійшов до складу духівництва Української Церкви»³⁵.

З перших днів своєї роботи, яка була спрямована на зміцнення та розбудову української церкви, В. Потієнко мав змогу відчувати, яким нелегким і тернистим є обраний ним шлях: уже у 1921 р. його тричі заарештовували. Вперше – у березні 1921 р.³⁶. Приводом до цього став його виступ на зборах в с. Шабалинові під Сосницею. Під час виступу він відверто засуджував загарбницькі дії підрозділів Червоної Армії в Україні, акцентуючи увагу на тому, що «[...] вони йшли і несли велику руйнацію для культурних цінностей і пам'ятників старовини»³⁷. Незабаром В. Потієнко був заарештований і півтора місяця провів у в'язниці³⁸.

Влітку того ж самого року Василь Васильович знову був під арештом два тижні. Цього разу приводом стали терористичні акти в Сосницькому повіті, скоєні недоволеними існуючою владою³⁹.

Після звільнення В. Потієнко на запрошення організаторів проведення вчительських курсів розпочав читати цикл лекцій з історії української літератури⁴⁰.

Саме в цей час він отримав запрошення взяти участь у роботі Першого Всеукраїнського православного церковного собору УАПЦ в Києві як делегат від Чернігівщини⁴¹. Але наприкінці вересня 1921 р. В. Потієнка викликали до НК та змусили дати підписку про те, що на собор він не поїде⁴²: «Я таку підписку дав. Але потім взяв вирядку від повітової спілки кооперативів – на закупівлю книжок і кооперативної літератури, від відділу народної освіти – на купівлю підручників, і від археологічного комітету – до Академії Наук у справах [...] З тими вирядками і поїхав до Києва – не на Собор, а у відрядження від трьох солідних установ»⁴³.

Враження від Першого Всеукраїнського православного церковного собору УАПЦ Василь Потієнко виклав у своїх «Спогадах»⁴⁴. З них відомо і про те, що незабаром після повернення, він сам, його батько та брати були заарештовані⁴⁵. Під час обшуку,

Іл. 2.

Всеукраїнська православна церковна рада.
1924-1925 рр.
ЦДАЗУ, ф. 23, оп. 2, спр. 41, арк. 11

забрали листування, щоденник, нотатки В. Потієнка, які й були використані проти нього. Він згадував, що свій щоденник він вів «[...] з 1914 року. Весь переддень революції, як я сприймав і розумів його, там відзеркалився. Всі революційні перипетії боротьби там були зафіксовані, в масштабах моєї території і з мого світосприймання. Там було багато особистого, інтимного, чого ніхто не знав. І те стало повною власністю слідчого»⁴⁶.

Численні арешти не змусили Василя Потієнка відмовитися від прагнення працювати для зміцнення незалежної української церкви. За досить короткий проміжок часу завдяки його старанням в Сосницькому повіті на Чернігівщині було засновано понад 20 українських парафій⁴⁷. Його активна діяльність стала широко відомою, і вже у квітні 1922 р. В. Потієнко був призначений технічним секретарем ВПЦР і фактично взяв на себе всю канцелярську роботу⁴⁸.

Працюючи у ВПЦР, молодий диякон своєю відданістю справі, уважністю та відповідальністю привернув до себе увагу митрополита Василя Липківського. 19 червня 1922 р. Василю Потієнку було запропоновано супроводжувати митрополита УАПЦ у його подорожі парафіями Чернігівщини⁴⁹.

Як він згадував пізніше, «це була перша моя подорож з м-том Липківським, коли я мав змогу пересвідчитися в колосальному враженні, яке він справляв на народ [...]»⁵⁰.

З того часу і до 1924 р. В. Потієнко неодноразово супроводжував митрополита В. Липківського під час його подорожей, поєднуючи роботу секретаря, радника та протодиякона, вів діловодство та вирішував різні господарсько-побутові питання⁵¹.

У жовтні 1923 р. Консисторія УАПЦ в США звернулася до ВПЦР з проханням надіслати до них єпископа та протодиякона УАПЦ. Після обговорення кандидатур, які супроводжувалися довготривалими дискусіями, було вирішено делегувати єпископа Іоанна Теодоровича та протодиякона Василя Потієнка⁵².

Консисторія УАПЦ у США надіслала на ім'я кожного квитки та \$ 365⁵³. Але після подачі заяв на закордонні паспорти до відповідних інстанцій, справа загальмувалася. Зрештою, у січні 1924 р., отримавши відповідні документи, єпископ І. Теодорович залишив Україну, а протодиякон В. Потієнко так і не зміг скористатися запрошенням.

Працюючи над своїми «Спогадами», Василь Васильович згадував: «Понад 20 років пройшли з того часу. Часто, особливо в тяжкі хвилини життя, згадуєш про можливість, яка була, побувати в Америці, уникнути азійсько-дикого життя в Советському Союзі, не зазнати тюрем, каторги, поневіряння, безправ'я, знущання, великих і дрібних ущемлень, і думаєш, чи шкодувати за тим, чи ні [...] Цілком не кривлячи душею, кажу, що не шкодую, що тоді, в січні 1924 р., не поїхав з арх. Теодоровичем до Америки. Очевидно, і я в це глибоко вірю, Провидінню угодю було залишити мене тут, щоб піднести потім на височінь керівника УАПЦ, щоб потерпіти за це кривду велику, щоб зазнати потім тих страшних переживань, які я мав, щоб бути стороннім і далеким свідком ганьби Церкви нашої, що заподіяли на сором собі пастирі її, проголосивши її не церквою, а політичною, антирадянською, контрреволюційною організацією, щоб пережити цілковиту руїну і ліквідацію УАПЦ, як церковного організму, щоб бачити тяжку кару і гірке спокутування народу нашого за гріхи свої перед Богом, щоб пережити тяжкі роки війни советів з Німеччиною, яка невідомо коли скінчиться, щоб знову стати до улюбленої церковної справи, в неймовірних умовах війни створювати свою церкву, пережити вгасання німецького війська з Харкова в лютому 1943 року і поворот їх у березні того ж року, нарешті, щоб покинути Іну і все нажити тяжким трудом і з Юрком пуститися в мандри, в невідомість, на Захід, про який ходили такі страшні чутки і де ми знайшли притулок і теплу гостинність, та ще і змогу продовжувати свою церковну справу [...]»⁵⁴.

Залишившись в Україні, В. Потієнко продовжив свою активну роботу, спрямовану на зміцнення УАПЦ. Деякий час він служив в київських церквах УАПЦ⁵⁵ і одночасно був членом пленуму ВПЦР⁵⁶.

Під час Великих Микільських зборів ВПЦР, які відбулися 25–30 травня 1924 р.⁵⁷, з ініціативи митрополита Василя Липківського протодиякона Василя Потієнка було обрано головою Президії ВПЦР⁵⁸. (Термін «Президія ВПЦР» був введений в обіг із затвердженням Статуту УАПЦ у 1926 р., за часів головування В. Потієнка він не був офіційним⁵⁹).

Про свою роботу на посаді голови Президії ВПЦР В. Потієнко писав: «Вся моя діяльність як голови ВПЦР була спрямована на досягнення таких завдань:

а) налагодити канцелярсько-протокольну роботу ВПЦР, упорядкувати фінанси, подбати про видання богослужбових книжок укр. мовою;

б) провести таку ж роботу і на місцях, в окр. Церк. Радах, завести облік священно- і церковнослужителів в цій Церкві, з даними про їхнє минуле тощо;

в) установити контакт і живий зв'язок ВПЦР з місцевими церквами, використовувати всяку можливість брати участь у роботі з'їздів, соборів та нарад місцевих церков;

г) достойно репрезентувати УАПЦ в зносинах з іншими церквами і з органами рад. влади, ні в якому разі не принижуючи їх авторитету як автокефальної церкви [...]

д) зробити все можливе, щоб управити УАПЦ на підставі існуючих радянських Законоположень, але не шляхом поступок у принципіальних засадах»⁶⁰.

Саме за часів головування у ВПЦР В. Потієнко розгорнула свою діяльність фінансово-видавничу комісія. Її активна робота тривала з червня 1924⁶¹ до середини 1926 р.⁶². Основне завдання цієї комісії полягало у підготовці та виданні (переважно за рахунок пожертв приватних осіб) богословської літератури українською мовою⁶³.

Про деякі здобутки на цій ниві Василь Потієнко писав: «В першу чергу надрукували Псалтир, Часловець і Молитовник. Потім Чин Божественної літургії, молитовник, вінчики, розрішальні молитви, здали до друку «Мінею», випустили служби «Страсної седмиці», граматки. Готували до друку «Апостол» і Велику Євангелію. Надрукували «Малий октоїх». Випустили в Харкові «Календар на 1926 р.». Це все з великими зусиллями. [...] Я особисто до кінця праці своєї у ВПЦР на друк богослужбових книжок звертав найбільш уваги, і кожну книжечку, яка виходила з друку, ладен був обцілувати»⁶⁴.

І справді: хоч офіційно діяльність Видавничо-фінансової комісії було припинено 16 лютого 1927 р.⁶⁵, фактично її робота зійшла нанівець з моменту арешту голови ВПЦР Василя Потієнко влітку 1926 р.

Саме 1926 р. ознаменувався початком активного наступу радянської влади на УАПЦ та її діячів. Одним з перших це відчув саме В. Потієнко, якого неодноразово викликали на допити до ДПУ в Харкові. Під час одного з таких допитів його звинуватили в тому, що він не тільки підтримує зв'язок з єпископом Іоанном Теодоровичем, а й надсилає листи антирадянського змісту і цим самим компрометує радянську державу. Насправді, в своїх листах голова ВПЦР відверто писав про складну ситуацію, в якій перебувала УАПЦ. Один з таких листів єпископ І. Теодорович опублікував у часописі «Дніпро» (друкований орган УАПЦ в США і Канаді)⁶⁶, що і стало приводом до чергового арешту В. Потієнко 4 червня 1926 р. Незабаром така ж доля спіткала і митрополита В. Липківського⁶⁷.

На початку вересня 1926 р. під тиском ДПУ було скликано нараду єпископів та представників УАПЦ. Її учасники змушені були піддати осуду «антирадянські» настрої деяких діячів УАПЦ, серед яких були митрополит В. Липківський та протодиякон В. Потієнко⁶⁸.

Під час Великих Покровських зборів (25–30 жовтня 1926 р.) була обрана нова ВПЦР, до складу якої вже не увійшов колишній голова ВПЦР В. Потієнко⁶⁹.

Тільки після переобрання ВПЦР було затверджено «Статут Всеукраїнського об'єднання релігійних громад Української автокефальної православної церкви» (10 грудня 1926 р.)⁷⁰, чим так переймався два роки В. Потієнко. Але легалізація УАПЦ не гарантувала її подальшої спокійної діяльності. Одним з нових поштовхів до загострення відносин між представниками радянської влади та верхівкою УАПЦ-ВПЦР знов-таки стала постать колишнього голови ВПЦР В. Потієнко. Саме йому, звільненому з в'язниці, влаштували урочисту зустріч парафіяни Софійського собору на чолі з митрополитом В. Липківським⁷¹.

У другій половині 1920-х рр. чимало священнослужителів УАПЦ різного рівня опинилися перед дилемою, про яку В. Потієнко писав: «Внаслідок наполегливої активної роботи спілки безбожників і боротьби єдиним фронтом партії, профспілок і НКВД проти релігії, багато тих, хто брали найактивнішу, а часом провідну роль в церковних органах, були поставлені перед дилемою: піти на перекір зовнішньо-тис-

нучим силам і залишитися в церкві, отже, перейти на церковну роботу як професійну, бо, кінець-кінцем, їх з радянської роботи виженуть за релігійну впертість, чи відійти од церкви і не мати з того клопоту [...]»⁷².

Що ж стосується самого протодіякона Василя Потієнка, він у 1928 р., змучений неодноразовими арештами, безпідставними звинуваченнями, зрікся дияконського сану та вийшов з УАПЦ⁷³. Зробити такий крок його змусили, імовірно, сильний психологічний тиск, погрози, а найголовніше – усвідомлення того, що від його рішення залежатиме доля його близьких – дружини Агрипини та маленького сина Юрія⁷⁴.

На жаль, офіційне зречення не врятувало В. Потієнка, а отже, не дало спокою його родині: у 1934 р. він був засуджений до п'яти років заслання, яке він відбував на Печорі в Комі АРСР⁷⁵ (нині – Республіка Комі, Росія).

Відбувши покарання, у 1939 р. Василь Потієнко повернувся в Україну⁷⁶. Оскільки вільно обрати місце проживання він не мав права (у 16 населених пунктах жити йому було заборонено)⁷⁷, оселився в Полтаві⁷⁸, де протягом лютого 1940 – вересня 1941 рр. працював на Полтавській поліграфічній фабриці⁷⁹.

Коли у 1941 р. спалахнула війна, Василь Потієнко, залишившись з родиною на окупованій території, повернувся до діяльності священнослужителя. Протягом 1941–1943 рр. він працював відповідальним секретарем Харківського Єпархіального управління⁸⁰, налагоджуючи діяльність УАПЦ на Харківщині.

Наприкінці вересня 1943 р. служив у Св. Покровському соборі УАПЦ у Вінниці⁸¹. Звідти з сином Юрієм розпочав шлях на еміграцію.

Опинившись у Німеччині, В. Потієнко включився в роботу Св. Михайлівської української православної парафії УАПЦ в Берліні⁸². Життям парафії відала парафіяльна рада, головою якої був протоієрей Федір Білецький, на посаду секретаря був запрошений протодіякон Василь Потієнко⁸³.

Серед питань, що розглядалися на засіданнях парафіяльної ради Св. Михайлівської української православної парафії в Німеччині, були «Прийняття справ парафії й розподіл обов'язків між членами Парафіяльної Ради», «План роботи Парафіяльної Ради», «Прийняття нових членів Парафії», «Біжучі справи», «Основні засади існування й роботи Братства християнського вдосконалення при Парафії», «Касовий звіт Парафії», «Інформація о. Настоятеля про стан церковного життя в Берліні й на периферії», «Про святкування Різдва Христового», «Про відкриття бібліотеки при церкві» та ін.⁸⁴.

При парафії діяло Братство морального вдосконалення й християнської взаємодопомоги, в якому так само головував прот. Ф. Білецький, а секретарем був протод. В. Потієнко⁸⁵.

Із щоденника, який вів В. Потієнко з 1 січня по 5 квітня 1945 р., стає зрозуміло, що до останніх своїх днів головними для нього залишалися справи української церкви. Щодня вони разом з прот. Ф. Білецьким проводили регулярні богослужіння та вирішували нагальні проблеми Св. Михайлівської парафії⁸⁶. Крім того, В. Потієнко регулярно відвідував та звітував про роботу перед єпископом Переяславським Мстиславом (С. І. Скрипником). За розпорядженнями останнього він часто бував (інколи з сином Юрієм, який на той час був іподіяконом)⁸⁷ у відрядженнях в містах Вад Кіссінген (Німеччина), Відень (Австрія), Торунь (Польща) та ін.⁸⁸. Метою поїздок були зустрічі з українськими біженцями, остарбайтерами та ін., під час яких він виступав з проповідями⁸⁹, читав лекції з історії української церкви.

Варто підкреслити, що В. Потієнко чимало уваги приділяв підготовці та проведенню публічних лекцій⁹⁰, написанню доповідей та статей з історії української церкви, висвітленню постатей видатних громадських, релігійних та культурних діячів. Серед творчих документів, що входять до складу опису В. Потієнка в ЦДАЗУ, – доповіді та статті «Церковна ситуація на Україні і в Росії після революції 1917 року», «Українська Автокефальна Соборноправна церква», «Патріяршество в Москві і Українська церква», «Віра народу незламна», «Свято хрещення Руси-України», «Віра українського народу», «Короткі відомости з історії Української Православної Автокефальної Церкви», «Право Української Православної Церкви на Автокефальність», «Українська Православна Церква», «Основи відродження Української Автокефальної

Православної Церкви», а також статті, присвячені вшануванню пам'яті О. Олесь, О. Кошиця, Є. Коновальця, В. Чехівського, Г. Сковороди та ін.⁹¹. Деякі вищезазвані публікації та доповіді підписані псевдонімом «Валер'ян Похмурий»⁹².

До останніх днів свого життя В. Потієнко вів щоденник. У тому ж самому щоденнику його син Ю. Потієнко зробив запис: «10.4.45. Виїхали шукати кращого життя, тікаючи від небезпеки, яка була над Берліном. З великими труднощами і перешкодами добралися 12.4 до станції Crossen в Тюрингії. По дорозі з Crosseniю в Eisenberg в селі Kursdorf 12.4.45 о 12 годині дня при налеті англійських винищувачів загинув мій ніколи не забутній і відомий всьому свідомому українському громадянству почесний протодиякон Василь Потієнко»⁹³.

На жаль, не врятувало життя протодиякона Василя Потієнка портмоне⁹⁴, через яке пройшли осколки снаряда, завдавши йому смертельних ран. Це портмоне, так само, як і ора⁹⁵, – символ приналежності до дияконського сану, від якого в душі він ніколи не відрікався, збагатили колекцію ЦДАЗУ.

Поховали протодиякона Василя Потієнка в с. Курсдорф (Німеччина)⁹⁶. Пам'ять про нього бережуть його нащадки. Нами ж зроблена спроба повернути в Україну добре ім'я протодиякона УАПЦ Василя Потієнка, привернувши увагу до його постаті дослідників історії української церкви та широкого кола громадськості нашої держави.

1. ЦДАЗУ, бібл. ф. 2, ін. № 35: Мартирологія українських церков: у 4 т. / Українське видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка. – Торонто-Балтимор, 1987. – Т. I. – Українська православна церква. Документи, матеріали, християнський самвидав України / упор. і ред. О. Зінкевич, О. Воронін. – С. 1006.

2. ЦДАЗУ, ф. 23 «Документи Українського Православного Братства імені Митрополита Василя Липківського на еміграції, зібрані родиною Валентина та Раїси Кохно (США)», оп. 1 «Протодиякон Василь (Потієнко Василь Васильович, [1893 (1898)]–1945), церковний діяч», спр. 19, арк. 26.

3. Білокінь С., Ігнатуша О. Українська автокефальна православна церква (УАПЦ) / Довідник з історії України (А-Я) / за заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – К.: Генеза, 2002. – С. 901; ЦДАЗУ, бібл. ф. 2, ін. № 351: Мартирологів ... – С. 171.

4. ЦДАЗУ, ф. 23, оп. 1, спр. 19, арк. 26.

5. ЦДАЗУ, бібл. ф. 2, ін. № 341: Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: у 4 т. – Нью-Йорк-Банд Брук, 1961. – Т. 4. – Ч. I: XX ст. – С. 131.

6. Там само. – С. 131.

7. Ігнатуша О. Назв. праця. – С. 231, 233.

8. ЦДАЗУ, бібл. ф. 2, ін. № 01: Всеукраїнська Православна Церковна Рада / Енциклопедія українознавства. – Париж-Нью-Йорк, 1955. – Т. 1. – С. 323.

9. Ігнатуша О. Назв. праця. – С. 235.

10. Білокінь С., Ігнатуша О. Назв. праця. – С. 901.

11. ЦДАЗУ, ф. 23, оп. 1, спр. 19, арк. 37, 57, 60, 81.

12. Там само, спр. 58, арк. 16 зв.-17.

13. Там само, спр. 18, арк. 1.

14. ЦДАЗУ, бібл. ф. 2, ін. № 1275: Явдась М. Українська Автокефальна Православна Церква. 1921-1936. – Мюнхен-Інгольштадт, 1956. – С. 87-88.

15. ЦДАЗУ, бібл. ф. 2, ін. № 15: Митрополит Василь Липківський. Відродження церкви в Україні. 1917-1930. – Торонто, 1959. – С. 254, 303.

16. ЦДАЗУ, бібл. ф. 2, ін. № 06: Потієнко Василь / Енциклопедія українознавства. – Париж-Нью-Йорк, 1970. – Т. 6. – С. 2282.

17. ЦДАЗУ, бібл. ф. 2, ін. № 341: Власовський І. Назв. праця. – С. 160, 166, 168-172, 213.

18. ЦДАЗУ, бібл. ф. 2, ін. № 351: Мартирологія ... – С. 106-120, 171, 191-195, 428-430, 975-976, 1031, 1069, 1092, 1098.

19. Преловська І. М. Архівно-слідча справа протоієрея УАПЦ Юрія Красицького як джерело до вивчення софійського осередку Української автокефальної православної церкви у 1920х роках // Лаврський альманах: Збірник наукових праць. – 2008. – Вип. 22. – С. 96, 99, 102

20. Киридон А. Шлях до «Собору самопізнання»: До 80-ї річниці Другого Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К., 2007. – № 16. – С. 221, 225-226
21. «З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ» / упор. І. Бухарева і ін. – К., 2005. – № 1-2 (24-25). – С. 259, 260, 266, 303-305; К., 2006. – № 1-2 (26-27). – С. 268, 284, 304, 321
22. ЦДАЗУ, ф. 23, оп. 1, спр. 11, арк. 4
23. Там само, спр. 4, арк. 3 зв., 7 зв.
24. Там само, спр. 3, арк. 2 зв., 20; спр. 18, арк. 1; ЦДАЗУ, бібл. ф. 2, ін. № 06: Потієнко Василь. Назв. праця. – С. 2282
25. ЦДАЗУ, бібл. ф. 2, ін. № 1275: Явдась М. Назв. праця. – С. 87; ЦДАЗУ, бібл. ф. 2, ін. № 351: Мартирологія ... – С. 975
26. ЦДАЗУ, ф. 23, оп. 1, спр. 4, арк. 7 зв.
27. Там само, арк. 4.
28. Там само, спр. 11, арк. 62.
29. Там само, арк. 90.
30. Там само, спр. 19, арк. 57 зв.
31. Там само, спр. 11, арк. 34.
32. Там само, спр. 17, арк. 1.
33. Там само, спр. 2, арк. 3.
34. Там само, спр. 11, арк. 5.
35. Там само, арк. 1.
36. Там само, арк. 5.
37. Там само, арк. 5-6.
38. Там само, арк. 6.
39. Там само, арк. 6.
40. Там само, арк. 6.
41. Там само, арк. 7.
42. Там само, арк. 9.
43. Там само, арк. 10.
44. Там само, арк. 11-16; 31 зв.-33 зв.
45. Там само, арк. 34 зв.
46. Там само, арк. 34 зв.-35.
47. Там само, спр. 18, арк. 1.
48. Там само, спр. 11, арк. 42 зв., 43 зв.
49. Там само, арк. 44.
50. Там само, арк. 44-44 зв.
51. Там само, арк. 17.
52. Там само, арк. 80 зв.
53. Там само, арк. 80 зв.
54. Там само, арк. 82-82 зв.
55. Там само, арк. 83.
56. Там само, арк. 80 .
57. ЦДАЗУ, бібл. ф. 2, ін. 341: Власовський І. Назв. праця. – С. 164.
58. ЦДАЗУ, ф. 23, оп. 1, спр. 11, арк. 89.
59. Ігнатуша О. Назв. праця. – С. 235.
60. ЦДАЗУ, ф. 23, оп. 1, спр. 11, арк. 96 зв.
61. Там само, арк. 99.
62. ЦДАЗУ, бібл. ф. 2, ін. 341: Власовський І. Назв. праця. – С. 216.
63. ЦДАЗУ, ф. 23, оп. 1, спр. 11, арк. 99 зв.
64. Там само, арк. 99 зв.
65. ЦДАЗУ, бібл. ф. 2, ін. 341: Власовський І. Назв. праця. – С. 213.
66. З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ / упор. І. Бухарева і ін. – К., 2005. - № 1-2 (24-25). – С. 259, 266.
67. ЦДАЗУ, бібл. ф. 2, ін. 341: Власовський І. Назв. праця. – С. 429.
68. Киридон А. Назв. праця. – С. 221.
69. ЦДАЗУ, бібл. ф. 2, ін. 341: Власовський І. Назв. праця. – С. 170.

70. Там само. – С. 160.
71. Киридон А. Назв. праця. – С. 225-226.
72. ЦДАЗУ, ф. 23, оп. 1, спр. 11, арк. 97.
73. ЦДАЗУ, бібл. ф. 2, ін. 351: Мартирологія ... – С. 355, 1031.
74. Потієнко Юрій Васильович (1925-2002) народився в Києві (за іншими даними – в с. Криниця, пов. Новий Санч, Польща /нині – м. Криниця, пов. Новий Сонч, Малопольське воєвод., Польща). Навчався у середній Політехнічній школі навчального відділення при Управлінні допоміжних служб Південної залізниці. Опинившись у Німеччині, продовжив навчання в Українській реальній гімназії в Авгсбурзі (філія в Ашаффенбурзі) та Технічному інституті Карлсрує. Майже одночасно розпочав діяльність фотографа-аматора. У 1949 р. емігрував до США, у 1950 р. був прийнятий на військову службу до Збройних сил США. Чим саме займався Ю. В. Потієнко з середини 1950-х рр., не встановлено. Похований на цвинтарі св. Матвія у м. Вест Сенека (Нью-Йорк, США) // ЦДАЗУ, ф. 23, оп. 1, спр. 27, арк. 2; спр. 28, арк. 1-2; спр. 30, арк. 1-4; спр. 32, арк. 1; спр. 33, арк. 1-3; спр. 44, арк. 3-6; «Свобода». – 20 грудня 2002. – № 51. – С. 35
75. ЦДАЗУ, бібл. ф. 2, ін. 06: Потієнко Василь. Назв. праця. – С. 2282
76. З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ / упор. І. Бухарева і ін.– К., 2006. – № 112 (26-27). – С. 321.
77. ЦДАЗУ, ф. 23, оп. 1, спр. 2, арк. 1.
78. Там само, спр. 3, арк. 24.
79. Там само, арк. 24.
80. Там само, спр. 4, арк. 1-2.
81. Там само, арк. 6.
82. Там само, спр. 1, арк. 1-4, 6-7.
83. Там само, арк. 1.
84. Там само, спр. 1, арк. 1, 2, 6.
85. Там само, арк. 3.
86. Там само, спр. 12, арк. 1-8.
87. Там само, спр. 5, арк. 4; спр. 32, арк. 1.
88. Там само, арк. 1-5.
89. Там само, спр. 7, 48 арк.
90. Там само, спр. 18, арк. 1; спр. 58, арк. 16 зв.
91. Там само, спр. 8, арк. 1-7, 16-17, 22-34, 37-43; спр. 9, арк. 1-5; спр. 10, арк. 1-4; спр. 58, арк. 54-55
92. Там само, арк. 17 зв., 22, 30, 34; спр. 10, арк. 1
93. Там само, спр. 12, арк. 10
94. ЦДАЗУ, ф. 23, оп. 1, додаток № 1, арк. 22
95. Там само, арк. 22
96. Там само, спр. 6, арк. 1; спр. 35, арк. 31

В статье освещаются основные вехи жизни и деятельности протоиерея В. Потиевка – главы Всеукраинского православного церковного совета (ВПЦС) 1924-1926 гг., активного деятеля УАПЦ 1920-1930-х гг. и её возрождения в первой половине 1940-х гг. в Украине и за её пределами.

Ключевые слова: протоиерей В. Потиевка, ВПЦС, УАПЦ.

The article highlights the major milestones of life and work of the protodeacon V. Potiyenko - Head of Ukrainian Orthodox Church Council (UOCC) 1924-1926., an active figure of UAOC 1920-1930 and its revival in the first half of the 1940s in Ukraine and abroad.

Key words: archdeacon V. Potiyenko UOCC, UAOC